

Szymon Godawa

Pedagogika specjalna Gestalt w pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną

Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika 11, 47-56

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

- Kościan, A. (2012). *Choroba alkoholowa podłoże, mechanizmy, charakterystyka*. Pobrano z lokalizacji: www.stowarzyszenie.fidesratio.pl/Presentations0/alkoholowa.pdf.
- Kozak, S. (2007). *Patologie wśród dzieci i młodzieży. Leczenie i profilaktyka*. Warszawa.
- Krzesińska-Żach, B. (2003). Rodzina – podstawowe środowisko życia dziecka. W: J. Izdebska (red.). *Dziecko w rodzinie i w środowisku rówieśniczym*. Białystok.
- Libiszowska-Żółkowska M. i Ostrowska, K. (red.) (2008). *Agresja w szkole diagnoza i profilaktyka*. Warszawa.
- Markowski, Z. i Toczyski, W. (1988). *Wstęp do socjoekonomii*. Gdańsk.
- Marzec, H. (2001). *Dziecko w rodzinie z ubóstwem materialnym*. Łowicz.
- Mellibruda, J. (2005). Charakterystyka zjawiska przemocy w rodzinie. W: *Przewodnik do realizacji ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*. Pobrano z lokalizacji: www.niebieskalinia.pl.
- Minkiewicz, A. (red.) (2003). *Patologia społeczna wśród młodzieży. Stan, metody analizy i sposoby przeciwdziałania*. Warszawa.
- Muras, M. (2006). Wykluczenie i integracja społeczna a rozwój zrównoważony. W: *Raport: Wykluczenie i integracja społeczna w Polsce. Ujęcie wskaźnikowe*. Warszawa.
- Niebieskielinie. Pobrano z lokalizacji: www.niebieskalinie.pl
- Nitecki, S. (2008). *Prawo do pomocy społecznej w polskim systemie prawnym*. Warszawa.
- Nowakowska, U., Kępka, A. i Chańska, W. (2005). *Przemoc w rodzinie, a wymiar sprawiedliwości*. Warszawa.
- Okoń, W. (red.) (2007). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa.
- Panek, T. (2006). Ubóstwo i nierówności. W: A. Szulc i T. Panek (red.). *Statystyka społeczna. Wybrane zagadnienia*. Warszawa.
- Panek, T. (2008). *Ubóstwo i nierówności: dylematy pomiaru*. Pobrano z lokalizacji: www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/POZ_Ubostwo_i_nierownosci-dylematy_pomiaru.pdf.
- Podgórecki, A. (red.) (1976). *Zagadnienia patologii społecznej*. Warszawa.
- Pospiszyl, I. (2008). *Patologie społeczne*. Warszawa.
- Prajsner, M. (2002). Rodzina dysfunkcyjna. *Remedium*, 5.
- Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie (2004). *Przemoc w rodzinie. Poradnik dla osób doświadczających przemocy w rodzinie, Informator opracowany w ramach przyjętego przez Sejmik Województwa Małopolskiego Programu Polityki Prorodzinnej na lata 2004–2007*.
- Pszczółowski, T. (1995). Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji. W: T. Pilch i I. Lepalczyk (red.). *Pedagogika społeczna*. Warszawa.
- Sakowicz, T. (2006) Dysfunkcjonalność rodziny wyzwaniem dla profesjonalnych

oddziaływań pomocowych. W: B. Kałdon (red.). *Pomoc rodzinie dysfunkcyjnej*. Sandomierz–Stalowa Wola.

Spionek, H. (1985). *Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia szkolne*. Warszawa.

Sroczyński, P. (2007). Przyczyny narkomanii wśród młodzieży szkolnej. Próba diagnozy. *Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*, 2.

Statystyka.policja. Pobrano z lokalizacji: http://statystyka.policja.pl/portal/st/944/50863/Przemoc_w_rodzinie.html.

Świerczewska-Wesołowska, A. (2007). Podstawowe zagadnienia dotyczące zjawiska narkomanii. *Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej im. Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego*, 4.

Trafiątek, E. (2000). *Podstawy pracy socjalnej*. Kielce.

Wills-Brandon, C. (1996). *Jak mówić nie i budować udane związki*. Gdańsk.

World Health Organization (2014). *Global status report on alcohol and health*. Pobrano z lokalizacji: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/1112736/1/9789240692763_eng.pdf.

Wydział Humanistyczny AGH. *Wykluczenie społeczne*. Pobrano z lokalizacji: www.wh.agh.edu.pl/other/materialy/Wykluczenie%20spoleczne%20Romow.pdf.

Zabielska, J.M. (2007). Ubóstwo a procesy marginalizacji społecznej. W: J. Klebaniuk (red.). *Fenomen nierówności społecznych*. Warszawa.

Żurek, T. (2004). Medyczno-psychologiczne aspekty alkoholizmu. *Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*, 1.

FAMILY AND ITS PROBLEMS

Keywords: dysfunctional family, domestic violence, social exclusion, addiction, poverty

Abstract: Family is a basic, natural environment for the birth and development of any human, a social microstructure, and at the same time – a fundamental social institution. However, it is subject to change in terms of its structure, the intra-familial model and performed functions. These changes occur under the influence of many factors, resulting from the processes of development and socio-economic changes, remaining in their mutual relationship and influencing the increasing role of the family in the development and social progress. Unfortunately they may lead to dysfunctions, especially if accompanied by domestic violence, social exclusion, addiction or poverty. The article provides an overview of these phenomena, from the theoretical and empirical perspectives.

RODZINA I JEJ PROBLEMY

Słowa kluczowe: rodzina dysfunkcyjna, przemoc w rodzinie, wykluczenie społeczne, uzależnienie, ubóstwo

Streszczenie: Rodzina jest podstawowym, naturalnym środowiskiem narodzin i rozwoju każdego człowieka, o mikrostrukturze społecznej, a jednocześnie – podstawową instytucją społeczną. Podlega jednak przemianom w zakresie swojej struktury, modelu wewnętrznego i realizowanych funkcji. Zmiany te pojawiają się pod wpływem wielu czynników wynikających z procesów zmian rozwojowych i społeczno-ekonomicznych, pozostając w ich wzajemnej relacji. Niestety, mogą one prowadzić do dysfunkcji, zwłaszcza jeśli towarzyszy im przemoc, wykluczenie społeczne, uzależnienie czy ubóstwo. W artykule przedstawiono przegląd tych zjawisk z perspektywy teoretycznej i empirycznej.

Mariusz Paradowski*

EGZYSTENCJA DZIECKA W WARUNKACH PRZEMOCY DOMOWEJ I SZKOLNEJ. ANALIZA PSYCHOLOGICZNO-PRAWNA

WSTĘP

Problematyka dotycząca przemocy domowej oraz przemocy szkolnej jest bardzo ważnym zjawiskiem społecznym, mającym olbrzymi wpływ na rozwój dziecka. Z tego też względu w pedagogice musi znaleźć się miejsce dla szczegółowych rozważań merytorycznych w tym zakresie. Trudno odmówić prawdziwości twierdzeniu, że wszelka przemoc ma charakter patologiczny. Wpływa negatywnie na psychikę dziecka oraz w ten sam sposób oddziałuje na jego przyszłość. Przemoc zasadniczo narusza prawa człowieka i jego dobra osobiste, powodując zwykle cierpienie i ból.

Celem niniejszego opracowania jest zwrócenie uwagi na pozycję dziecka egzystującego w warunkach przemocy domowej oraz przemocy szkolnej. B. Hołyst podkreślił, że: „środki masowego przekazu, zwłaszcza gazety, codziennie donoszą o aktach agresji, przemocy” (Hołyst, 2003, s. 13). Taki stan rzeczy skłania do właściwych przemyśleń. Nie bez znaczenia dla niniejszego tematu opracowania jest także analiza społeczno-kulturowych skłonności do agresji. Bezsporny wydaje się pogląd, wedle którego charakterystyki podstaw zachowań agresywnych można doszukiwać się odwołując się do relacji panujących w podstawowej komórce społecznej, jaką jest rodzina. Przedmiotowy artykuł musi odnieść się względem zagadnień dotyczących stosunków szkolnych dziecka, definiujących ucznia przez pryzmat jego relacji z otoczeniem. Tego rodzaju relacje często stanowią miejsce stosowania agresji szkolnej, znacznie jednak odbiegającej od modelu działania agresji domowej. Zamysłem pracy jest także zaznaczenie wagi problemu społecznego, jakim jest agresja podejmowana w warunkach domowych oraz przemoc stosowana w warunkach szkolnych. Zadaniem pracy jest dostrzeżenie bagatelizowania problemu agresji na tle innych, równie pejoratywnych zjawisk społecznych.

---

* Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

HISTORYCZNO-FILOZOFICZNE UJĘCIE PRZEMOCY

Zwracając uwagę na genezę zagadnienia, trudno nie dostrzec, że kwestie dotyczące stosowania przemocy są znane człowiekowi od najdawniejszych czasów. Bez wątpienia były one metodą dominacji narodów walczących między sobą o terytoria plemienne oraz państwowe. S. Krawiec zauważyła, że: „już od początków organizowania się społeczeństw przemoc i agresja towarzyszyły ludziom” (Krawiec, 2007, s. 29). Wymieniony rodzaj przemocy dla celów tego opracowania stanowi wyłącznie podłoże etymologiczne i nie może być przedmiotem szczegółowej analizy badawczej. Niemniej jednak wolno wskazać na pewne zależności między tym rodzajem przemocy, a przemocą domową oraz przemocą szkolną. Trafnie bowiem stwierdzono, iż przemoc rodzi przemoc. Nie sposób zaprzeczyć temu, że ludzie mogli posiadać wzorzec stosowania przemocy w obliczu działań wojennych i przenieść go na inną płaszczyznę relacji społeczno-kulturowych. J.J. Rousseau uznał, że agresja jest zjawiskiem wyuczonym. Ludzie z kolei z natury są łagodni i dobrzy, lecz społeczeństwo wyzwoliło w nich wrogość i agresję. E. Jarosz podkreśliła, że: „wśród żyjących na ziemi stworzeń człowieka wyróżnia nieuzasadniona agresja” (Jarosz, 2000, s. 23).

PRZEMOC JAKO ŚRODEK W OSIĄGANIU CELÓW

W świetle zagadnień dotyczących historyczno-filozoficznego ujęcia przemocy podkreślenia wymaga fakt, iż z chwilą, w której wyodrębniła się przemoc, okazała się ona atrakcyjną formą osiągnięcia celów. Inne metody wydawały się być zawodne. Przemoc natomiast była szybkim oraz skutecznym mechanizmem działania agresora. W historii światowej państwowości każde przejawy przemocy wiązały się z ekspansją terytorialną. Był to podstawowy środek do osiągnięcia celu politycznego w postaci podporządkowywania sobie określonych terenów przez państwa sprawujące rolę agresora. Przykładów takiego działania w historii jest bardzo wiele, ich zestawienie jest jednak trudne. Nie wolno jednak przeoczyć politycznych działań Napoleona Bonaparte, Adolfa Hitlera oraz Józefa Stalina. Ich postępowanie dość znamienne obrazuje model polityczny, u swych podstaw opierający się na działaniach przemocy i agresji. Warto dostrzec, iż przemoc oraz epatowanie agresją zachodzi w warunkach braku odpowiednich standardów ustrojowych, wyrażających się nierozwiniętym demokracyzmem oraz nieobowiązującą zasadą praworządności. Nie bez znaczenia dla tego zjawiska pozostaje także kwestia braku właściwych rozwiązań prawnych, które mogłyby stanowić hamulec dla przedmiotowych zachowań.

PRZEMOC W UJĘCIU FILOZOFICZNYM

Należy także wziąć pod uwagę odmienne od zaprezentowanego pochodzenie przemocy. T. Hobbes nadmieniał, że agresja jest zjawiskiem wrodzonym. Uważał on, iż jednostką rządzi instynkt prowadzący człowieka w kierunku przemocy. Z. Freud poszerzył ten pogląd o stwierdzenie, iż ludzie przychodzą na świat z dwoma odrębnymi instynktami: życia (Eros) oraz śmierci (Thanatos). Pierwszy z nich zmierza w stronę zniszczenia człowieka, a metodą sprawdzoną jest przemoc i agresja. J. Chrobaczyński wskazał, iż: „przemoc to przecież jedno z najczęściej chyba także i dziś słyszanych słów” (Chrobaczyński, 2004, s. 6).

PRZEMOC DOMOWA I JEJ PRZYCZYNY

Dokonując analizy merytorycznej zjawiska przemocy domowej, warto ustalić rozumienie znaczenia wymienionego pojęcia. Zgodnie z treścią art. 2 pkt 2 Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005 roku ilekroć w tym akcie prawnym mowa jest o przemocy w rodzinie, należy przez to rozumieć jednorazowe lub powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w punkcie 1, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą (Dz.U. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.).

T. Feibel podkreślił, że: „dzieci – jak i my wszyscy – codziennie konfrontują się z przemocą” (Feibel, 2006, s. 13). Wkraczając w bardziej szczegółowe dywagowanie, niezbędnym jest zastanowienie się nad przyczynami stosowania przemocy domowej w rodzinie. Na potrzeby tego opracowania przez rodzinę należy rozumieć każdą formalną oraz nieformalną podstawową komórkę społeczną stworzoną w celu realizacji funkcji egzystencjalno-prokreacyjnych. Innymi słowy, wymienione pojęcie definiuje całokształt relacji życiowych człowieka zachodzących między kobietą i mężczyzną, rozumianych przez pryzmat związku małżeńskiego lub związku partnerskiego.

W świetle tego zróżnicowania przekonywujący pozostaje argument, że co do zasady zachowania patologiczne w rodzinie częściej zachodzą w związkach nieformalnych. Ten rodzaj związków tworzą osoby posiadające duże skłonności destrukcyjne w otaczającej człowieka rzeczywistości. Tak ukształtowane relacje społeczne często dotknięte są zjawiskami patologicznymi, tj. alkoholizmem, narkomanią lub bezrobociem. Niejednokrotnie w wymienionych rodzinach przychodzą na świat dzieci genetycznie predysponowane do rozwoju negatywnych zachowań. W obliczu tych okoliczności trudno nie zaobserwować zjawiska przemocy domowej. Niesporny jest pogląd, iż agresorami są głównie mężczyźni, którzy względem kobiet oraz dzieci stosują określone praktyki polegające na dręczeniu psychicznym oraz dręczeniu fizycznym, zmuszając osobę do podporządkowania się.

Posługując się w tym miejscu pojęciami agresora oraz ofiary, wolno dostrzec, że niniejsze zwroty językowe dotyczą płaszczyzny zagadnień pedagogiki społecznej oraz pedagogiki resocjalizacyjnej. U podstaw tych sformułowań znajdują się także działania penalizowane karnie, dla których nie tylko istotne są ustalenia dotyczące stopnia winy sprawcy oraz poziomu szkody ofiary. Dla jednostki ważne są kwestie odnoszące się do ochrony praw i wolności obywatela, a więc godności człowieka jako przyrodzonej i niezbywalnej wartości życia ludzkiego. Zgodnie z definicją encyklopedyczną przez agresję należy rozumieć: zachowanie podejmowane z zamiarem spowodowania bólu, cierpienia, szkody; może mieć postać zachowań fizycznych, słownych, przybierać formy pośrednie i ukryte [...] (*Nowa encyklopedia popularna PWN*, 1995, s. 61). I. Pospiszyl z kolei zaznaczyła, iż: „przemoc opiera się na założeniu, iż jest to każdy akt godzący w osobistą wolność jednostki [oraz – dop. M.P.], zmuszanie jednostki do zachowań niezgodnych z jej własną wolą” (Pospiszyl, 1994, s. 10). Pochodnym pojęciem pozostaje termin zastraszania. M.R. Dąbrowski istotnie nadmienił, iż przez niniejsze słowo należy rozumieć: „[...] powtarzalne i umyślne prześladowanie, tj. wykorzystywanie siły (wiedzy) celem poniżenia, przestraszenia i zgnębienia” (Dąbrowski, 2010, s. 11).

Podążając dalej w analizie, obowiązkiem jest nadmienić, że obok dotychczas wyodrębnionych przyczyn przemocy odmienną kategorią pozostają przyczyny charakterologiczno-osobowościowe, nieposiadające zabarwienia patologicznego. Warto pamiętać, że o ile agresja jest patologią, o tyle przesłanki jej stosowania nie muszą wyrastać z zachowań zasadniczo dysfunkcyjnych. Istnieją bowiem sytuacje, w których agresor, stosując przemoc, nie jest determinowany czynnikami patologicznymi, lecz jego skłonności agresywne pochodzą z osobowościowych uwarunkowań człowieka. Często bywa tak, że jednostka motywowana okolicznościami traci kontrolę nad swoim zachowaniem, stosując przemoc wobec osób trzecich. W ten sposób wydobywające się z człowieka emocje kumulują się na najbliższej rodzinie. Należy zważyć, że zmiana tembru głosu w wyniku jego podniesienia oraz utrzymywanie tego głosu na poziomie wysokiego tonu obrazuje bezradność i bezsilność agresora. Bez wątplenia brak racjonalnych argumentów w procesie komunikacji skłania człowieka do działania wykazującego znamiona przemocy. Nie bez znaczenia dla zachowań agresywnych pozostają nieprawidłowości chorobotwórcze w obszarze psychiki człowieka. Wszelkie zaburzenia wolicjonalne wymuszają w człowieku proces zmierzający w kierunku intensyfikacji emocji. Tworzy się wówczas osobowość awanturnicza. Ulega ona znacznemu wyciszeniu skutkiem podporządkowania się ofiary oczekiwaniom agresora. W ten oto sposób przedstawia się obraz stosowania przemocy psychicznej. Bardziej ingerującą w pozycję ofiary wydaje się jednak przemoc fizyczna. Trzeba pamiętać, że o ile pierwsza z nich występuje samodzielnie, o tyle druga istnieje kompatybilnie względem pierwszej. W przypadku przemocy fizycznej trudno bowiem mówić, że nie wykazuje ona cech psychoemocjonalnych. Bezsporny jest argument, iż stosowanie siły fizycznej wobec człowieka zawsze posiada wydźwięk psychologiczny.

MECHANIZMY STOSOWANIA PRZEMOCY DOMOWEJ

Koncentrując uwagę na mechanizmach stosowania przemocy domowej, warto wskazać jej przykłady. Oczywistym pozostaje fakt, że fundamentalną klasyfikacją będzie podział przemocy na agresję psychiczną oraz agresję fizyczną. Niemniej jednak nauka psychologii wyodrębnia także przemoc seksualną, ekonomiczną oraz zaniechanie. Postrzegając ją w ten sposób, uznać trzeba, że do podstawowych form przemocy psychicznej zaliczamy: obrażanie, wyzywanie, drwienie, osądzanie, ocenianie, krytykowanie, zastraszanie, szantażowanie, grożenie, krzyczenie, oskarżanie, obwinianie, oczernianie, poniżanie, upokarzanie, kontrolowanie, kłamanie, manipulowanie, wzbudzanie lęku oraz poczucia winy, zakazywanie wychodzenia z domu, nadużywanie zaufania oraz agresję słowną. Do podstawowych form przemocy fizycznej będziemy z kolei zaliczać: bicie (uderzanie), popychanie, szarpanie, skręcanie, drapanie, ciągnięcie, szturchanie, klepanie, klapsy, cięcie, szczypanie, kopanie, duszenie, gryzienie, krępowanie ruchów, przypalanie papierosem pozbawianie jedzenia, picia lub snu oraz przymuszanie do spożywania używek.

Stosownie do powyższej strukturyzacji obowiązkiem jest zauważyć, że przedmiotowy katalog przykładów stosowania przemocy w rodzinie nie jest katalogiem zamkniętym. Oznacza to, że w ramach przemocy dopuszcza się inne jej rodzaje. Bogactwo języka oraz wyobrażenia agresora w realizowaniu swoich praktyk w sposób adekwatny do rzeczywistości obrazuje działania oprawcy. Wyszczególnione przykłady agresji w rodzinie nie wymagają zdefiniowania. Pozostają one oczywiste. W życiu codziennym nie tylko media, ale także informacje napływające z najbliższego otoczenia dostarczają szeregu przykładów stosowania przemocy. Dziecko wydaje się być podmiotem najbardziej bezradnych wobec tego rodzaju praktyk.

KONSEKWENCJE STOSOWANIA PRZEMOCY DOMOWEJ

Przeprowadzając analizę z zakresu przemocy domowej, istotne wydają się zagadnienia dotyczące objawów oraz skutków psychologicznych somatycznych występujących u ofiary. Egzystowanie ofiary przemocy w warunkach stresogennych oraz stresopochodnych często powoduje pojawianie się objawów patofizjologicznych. Człowiek żyjący w środowisku przemocy domowej doświadcza niejednokrotnie wielu różnych dolegliwości bólowych zlokalizowanych w okolicach przewodu pokarmowego lub w rejonie układu krążenia. Taki stan rzeczy zwykle uniemożliwia prawidłowe funkcjonowanie organizmu człowieka. Często powoduje obniżenie aktywności w szkole oraz zaburza prawidłowe funkcjonowanie w środowisku rodzinnym. Wszelkiego rodzaju bóle oraz inne odczuwalne dolegliwości fizyczne zmniejszają sprawność człowieka w otaczającej go rzeczywistości. Psychika człowieka także nie pozostaje bez znaczenia dla poprawnego funkcjonowania w środowisku społecznym. Obniżony system własnej samooceny ujemnie wpływa na egzystencję w życiu codziennym.

Podstawowym warunkiem prawidłowego rozwoju dziecka jest poprawne funkcjonowanie rodziny. Bardzo często bywają jednak sytuacje odwrotne. W rodzinach o najrozmaitszych problemach psychospołecznych zasadniczą trudność sprawia dziecku adaptacja. Niejednokrotnie występują okoliczności, w których dziecko czuje się zagrożone. Tego typu emocje wyrastają z płaszczyzny poczucia niepewności oraz lęku związanego z egzystencją. W rodzinach o utrwalonej patologii spowodowanej chorobą alkoholową oraz skutkiem związanej z nią przemocą lęki są fundamentalnym wyrazem braku psychologiczno-emocjonalnej adaptacji dziecka w rodzinie. Na tym tle kształtuje się zjawisko izolacji dziecka. Dziecko wyalienowane nie będzie rozwijało się prawidłowo pod względem psychologicznym. Trzeba też zaznaczyć, że czynników pejoratywnych zaburzających prawidłowe funkcjonowanie rodziny jest niezliczenie wiele. Dla przykładu można wskazać na fanatyzm religijny, zwykle połączony z kulturą sekciarską, narkomanię, prostytutkę oraz na wszelkiego rodzaju zaburzenia emocjonalne. Taki stan rzeczy bez wątpienia nie sprzyja stabilizowaniu się dziecka w rodzinie. Dzieje się wprost przeciwnie. Dziecko nieustannie czuje się bezbronne. Zwykle przepełnione jest lękiem oraz strachem.

W tym miejscu konieczne wydaje się wyodrębnienie pojęć lęku i strachu, które nie pozostają bez znaczenia dla dziecka funkcjonującego w rodzinie. Z psychologicznego oraz medycznego punktu widzenia wymienione słowa odzwierciedlają odrębne parametry interpretacyjne. Inne są bowiem okoliczności egzystencji człowieka, w obliczu których kształtuje się lęk, oraz odmienne są sytuacje społeczne, w których wyodrębnia się strach. Trzeba podkreślić, że lęk jest zjawiskiem wytwarzającym się w obliczu nierealnego oraz często wyimaginowanego dla człowieka zagrożenia, kształtującym się w ludzkiej świadomości. Innymi słowy, dziecko wyobraża sobie rzeczy całkiem absurdalne, które dostarczają mu negatywnych impulsów. Zwykle obawia się ono o życie rodzica w okolicznościach nietworzących bezpośredniego zagrożenia. Strach natomiast obrazuje rzeczywiste zagrożenie dla jednostki. Jednak obydwie emocje wykazują silne znaczenie pejoratywne dla rozwoju człowieka, a szczególnie dziecka. Postrzegając problem w zaprezentowany sposób, uznać wolno, że lęk posiada wiele obliczy. Może być paranoiczny, napadowy, fobiczny etc. Strach z kolei jest uzasadniony i posiada wymiar rzeczywisty. W kontekście tego zróżnicowania trafne jest spostrzeżenie, że lęk i strach w odbiorze dziecka żyjącego w rodzinie patologicznej często koegzystują ze sobą. Lęk dziecka przed przemocą zwykle wyraża się realnym strachem wobec rzeczywistego zagrożenia. Należy dodać, że w rodzinie o poprawnie ukształtowanych relacjach lęk co do zasady nie wykształca się. Strach natomiast zmienia swoje podłoże oraz natężenie. Z tych też względów trzeba dostrzec, iż ogromną rolę w prawidłowym rozwoju dziecka pełni poczucie komfortu społeczno-emocjonalnego, istniejące wyłącznie w zdrowo funkcjonującej rodzinie. Oczywiście pozostaje stwierdzenie, że w warunkach poprawnych postaw oraz zachowań społecznych zachodzących w rodzinie w świadomości dziecka nie może wytworzyć się zagrożenie odpowiadające zagrożeniom charakterystycznym dla rodzin z zaburzeniami patologicznymi. Dla przykładu ojciec niebędący dotknięty chorobą alkoholo-